

UMUMTALIM MAKTABLARI JAMOASIDAGI PSIXOLOGIK MUHIT RAHBAR SHAXSIGA TA'SIR KO'RSATUVCHI OMIL SIFATIDA

Safarov Dilmurod Xalimovich

Navoiy viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi, "Pedagogika va psixologiya, ta'lim texnologiyalari" kafedrasi mudir, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqoladi pedagogik jamoadagi psixologik muhit, ta'lim jarayoni pedagoglar jamoasini umumiy maqsad asosida birlashtir, Pedagogik jamoadagi psixologik muhit shakllanishida rahbarning o'rni, umumtalim maktablari jamoasidagi psixologik muhit rahbar shaxsiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarning muhim psixologik jihatlari aniqlangan.

Tayanch so'zlar: rahbar, pedagogik jamoa, shaxslararo munosabatlar, irodaviy sifatlar, manaviy iqlim, qatiyatlilik, individual psixologik xususiyatlar.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СРЕДА В СРЕДНЕШКОЛЬНОМ СООБЩЕСТВЕ КАК ФАКТОР, ВЛИЯЮЩИЙ НА ЛИЧНОСТЬ ЛИДЕРА

Сафаров Дилмурод Халимович

Навоийский областной национальный центр подготовки педагогов по новым методикам Заведующий кафедрой «Педагогика и психология, образовательные технологии» Доктор философии (PhD) в области психологии, доцент

Аннотация: В данной статье психологическая среда в педагогическом коллективе, учебный процесс объединяет коллектив педагогов на основе общей цели, роль лидера в формировании психологической среды в педагогическом коллективе, психологическая среда в коллективе общеобразовательной школы определены важные психологические аспекты факторов, влияющих на личность лидера.

Ключевые слова: лидер, педагогический коллектив, межличностные отношения, волевые качества, духовный климат, целеустремленность, индивидуально-психологические особенности.

PSYCHOLOGICAL ENVIRONMENT IN SECONDARY SCHOOL COMMUNITY AS A FACTOR INFLUENCING LEADER PERSONALITY

Safarov Dilmurod Halimovich

Navoi region national center for training pedagogues in new methods, Head of the department «Pedagogy and psychology, educational technologies», doctor of philosophy (PhD), associate professor

Abstract: In this article, the psychological environment in the pedagogical team, the educational process unites the team of pedagogues on the basis of a common goal, the role of the leader in the formation of the psychological environment in the pedagogical team, the psychological environment in the team of comprehensive schools, the important psychological aspects of the factors affecting the leader's personality have been determined.

Key words: leader, pedagogical team, interpersonal relations, voluntary qualities, spiritual climate, determination, individual psychological characteristics.

Kirish. Bugungi kunda mustaqil O'zbekistonimizning o'zga ishonchli va bardavom bo'lgan yo'li, aniq ko'zlagan maqsadi bor, ertasi bugungi kundanda farovon va nurafshondir. Barchamizga ma'lumki, oxirgi yillarda Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoevning tashabbuslari bilan mamlakat rivojlanishiga qaratilgan g'oyaviy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy, ta'lim-tarbiya, ilm-fan va sog'liqni saqlash kabi ko'plab sohalarda misilsiz ijobiy o'zgarishlar amalga oshirilib kelinmoqda.

Biz olib borilgan tadqiqotimiz umumta'lim maktablari tizimi doirasida bo'lib, umumta'lim maktablari direktorlarining ijtimoiy-psixologik kompetentligiga xos bo'lgan shaxsiy va pedagogik jamoadagi muammolarni bartaraf eta olishi va zamon bilan ham nafas bo'lishidan iboratdir. Bu esa ilmiy tadqiqotning jamiyat va ta'lim uchun naqadar dolzarb ekanligidan dalolat beradi.

Ilmiy tadqiqotning asosiy ob'yekti hissoylanagan maktab direktorlarining ijtimoiy rolini oshirish, ularning milliy va zamonaviy qiyofasini yaratish, ijtimoiy-psixologik kompetentli xususiyatlarni ta'lim sohasini boshqaruviga yo'naltirish tadqiqotning asosiy maqsadi hisoblanadi. Bunday rivojlantirishga qaratilgan va hal etilishi lozim bo'lgan masalalar bugungi kunda ta'lim rivoji uchun juda muhimdir.

Asosiy qism: Pedagogik jamoadagi psixologik muhit eng avvalo o'qituvchilar kayfiyatini aniqlaydi. Ma'lumki, ta'lim jarayoni pedagoglar jamoasini umumiy maqsad asosida birlashtiradi. Agar bu jamoa hamjihat va undagi har bir shaxs maqsadlar umumiyligini anglasa, bu juda ham yaxshidir. Natijada pedagogik jamoadagi nosog'lom ijtimoiy muhit juda ham oson anglanishi mumkin.

Pedagogik jamoadagi o'qituvchilarning o'zaro munosabatlari ular faoliyatining maqsad va tarkibi bilan bevosita ifodalanadi. Jamoada hamkorlikdagi munosabat va muloqot jarayonida aloqalarning bir qancha tizimi shakllanadi hamda umumiy tarzda ularni quyidagicha tasavvur qilish mumkin.

O'qituvchilar o'rtasida ularning faoliyatlarini tashkil etish va amalga oshirish yuzasidagi munosabatlarni shartli tarzda rasmiy deb atash mumkin. Ular o'ziga barcha o'qituvchilar u yoki bu tarzda o'zaro bog'liq bo'lgan ish yuzasidan munosabatlar va boshqaruv aloqalarini rahbariyat hamda o'qituvchilar o'rtasida, rahbar-o'qituvchilar va ularning shu sohadagi hamkasblar orasida yuzaga keladigan faoliyatni o'z ichiga oladi.

Bundan tashqari pedagogik jamoadagi munosabatlarning ikki tizimi shakllanadi:

Birinchisi, butun pedagogik jamoani o'z ichiga oluvchi shaxslararo axloqiy psixologik munosabatlar tizimi.

Ikkinchisi, alohida o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlikdagi munosabatlarga asoslangan tanlov aloqalari to'g'riligi qayd etiladi. Munosabatlarning ikki tizimi ham o'qituvchilar faoliyatini tarkibi va uni tashkil etish va amalga oshirish jarayonidagi o'zaro munosabatlarning kuchli ta'siri ostida yuzaga keladi.

Pedagogik jamoa faoliyatining samaradorligi asosan ularning qadriyatlar yo'nalganligi tizimiga bog'liq bo'ladi. Bu tizimga guruh a'zolarining o'quvchilarga, tarbiya maqsadlariga o'qituvchilarning ta'sir usullariga, o'quvchilar bilan o'zaro munosabat uslubiga va boshqalarga nisbatan ustanovkalari kiradi. Agar bu jarayonda birlik bo'lmasa, bu holda jamoada o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligini pasaytiruvchi, o'qituvchilarni sog'lig'iga ta'sir qiluvchi kasalliklar rivojlanishi mumkin. Bu jaryonda pedagogik jamoaning psixologik muhiti katta rol o'ynaydi. Bunday muhit qadriyatli yo'nalganlik birlik va shaxslararo munosabatlarni namoyon bo'lishida eng ahamiyatlilaridan biridir. Unga ko'p miqdorda o'qituvchining o'zining his qilishi, pedagogik faoliyatga o'zini qay darajada bag'ishlashi bilan bog'liqdir. Jamoadagi muhit har bir o'qituvchining ijodkorlik darajasini aniqlash imkonini beradi. Sog'lom muhit, jamoadagi mehnat, muloqot, optimizm, ishonch, himoyalanganlik hissi, tetiklik va shu kabi emotsional holatlar bilan belgilanadi.

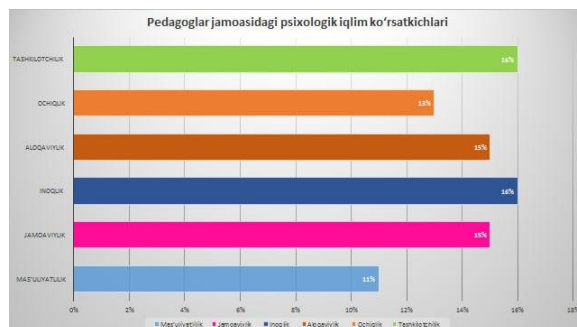
Pedagogik jamoadagi muhit bir qator vaziyatlarga bog'liq bo'ladi. Muhitga pedagogik jamoani boshqarish uslubi, mehnat jamoalari ham ta'sir qiladi. Yuqoridagi fikrlardan ko'rinadiki, pedagoglar jamoasidagi ijtimoiy-psixologik muhit insonlarning o'zaro samimiy munosabatlari, bir-birlarini qo'llab-quvvatlashlariga bog'liq. Shuningdek, jamoa a'zolari o'rtasidagi o'zaro hurmat, ishonch hissini tarkib topshi bilan izohlanadi (1-jadval).

1-jadval

Pedagoglar jamoasidagi psixologik iqlim ko'rsatkichlari (n=60)

1	Mas'uliyatlik	11%
2	Jamoaviylik	15%
3	Inoqlik	16%
4	Aloqaviylik	15%
5	Ochiqlik	13%
6	Tashkilotchilik	16%
7	Axborotga egalik	14%

1-rasm

Pedagoglar jamoasidagi psixologik muhitni o'rganish maqsadida

V.Batarshev tomonidan ishlab chiqilgan "Muassasadagi psixologik iqlimni aniqlash" metodikasidan foydalanildi. Mazkur metodika tajriba sinov ishtirokchilari guruhida o'tkazilib, natijalar miqdor va sifat jihatidan tahlil qilindi. Metodika yordamida jamoadagi psixologik muhitni sog'lomlilik darajasini tashxis qilish mumkin. Unga ko'ra, jamoadagi quyidagi mas'uliyatlilik, jamoaviylik, inoqlik, aloqaviylik, ochiqlik, tashkilotchilik, axborotga egalik sifatlarini shakllanganlik darajasini aniqlash imkonini beradi.

Jadval natijalariga ko'ra, mas'uliyatlilik sifati tajriba sinov ishtirokchilari guruhida 11% ni tashkil qiladi. Bu ulardagi mehnat faoliyatiga nisbatan yuqori darajadagi mas'uliyatlilikni shakllanganligini ko'rsatadi. Ular faolliklariga nisbatan javobgarlik bilan yondashishi hamda har bir jarayonga mas'uliyat bilan qarashliklarini kuzatishimiz mumkin. Shuningdek, mas'uliyatni inson atrofda ro'y berayotgan narsalarga, voqea-hodisalarga o'zida kechayotgan turli holatlarni baholashga hamda o'zining xulq-atvori, xatti-harakatlarini adekvat ravishda boshqarish, nazorat qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Mas'uliyatlilik ham irodaning muhim sifatlaridan hisoblanib, pedagog kasbiy faoliyatida muhim o'rin egallaydi. Bu shaxs o'z zimmasiga vazifa va topshiriqlarni olishi hamda o'z vaqtida bajarishi, javobgarlikni his qilish bilan bog'liq sifattir. Ushbu masala yuzasidan fikr yuritgan

V.B.Tugarinov mas'uliyatli deganda odamning o'z faoliyati jamiyatga qanchalik naf yoki ziyon keltirishini oldindan ko'ra bilishi va uni tashkil eta olishini tushunadi.

Pedagoglar jamoasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra jamoaviylik sinaluvchilar 15% ni tashkil qiladi. Bu ulardagi faoliyat jarayoniga chuqur kirib borganligi hamda o'zaro munosabatlar tizimini ijobiylik bilan belgilanadi. Ma'lumki, insonning insonga har qanday ta'sirining asosini ularning o'zaro bir-biriga bog'liqlikni tashkil etadi. Ko'pdan buyon shu narsa ayon bo'lganki, inson boshqa insonlar bilan aloqaga kirishar ekan, u o'zini faqat boshqacha his qilibgina qolmaydi, balki unda ruhiy jarayonlar ham o'zgacha kechadi.

Psixologik moslik insonlarning o'zaro bir-biriga ta'sir etuvchi shaxslar eng kam ruhiy kuch sarflagan holda eng yuqori natija beradigan samaralilik yig'indisi deb ta'riflanadi.

Jadval natijalariga ko'ra tadqiqotda ishtirok etgan tajriba-sinov ishtirokchilari guruhida inoqlik 16% ni tashkil qiladi. Natijalardan ko'rinadiki, o'qituvchilar guruhida yosh xususiyati va uzluksiz ravishda faoliyat olib borishlarini nuqtai nazaridan o'zaro birlashib ketganliklari ma'lum bo'ldi. Ta'kidlash kerakki, bajaradigan faoliyatlari umumiy asosga ega bo'lganliklari uchun ham jamoaviy munosabatlar qaror topgan deyish mumkin.

Pedagoglar jamoasida aloqaviylik xususiyati 15% ni tashkil qiladi. Ma'lumki, pedagoglarning asosiy vazifasi yosh avlodni har tomonlama tarbiyalashdan iborat. Shuningdek, kasbiy faoliyat nuqtai nazaridan olganda o'zlaridagi mavjud axborot bilan boshqalarni ham qurollantirishlari kerak.

Natijalar tahliliga ko'ra ochiqlik tajriba sinov ishtirokchilari guruhida 13% ni tashkil qiladi. Bu ulardagi kasbiy faoliyat talablaridan kelib chiqqanligini ko'rishimiz mumkin. Chunki, pedagog qo'l ostida tarbiyalanayotganlarga ochiq, samimiy bo'lishi tabiiy, lekin ular o'rtasida o'zaro to'siqning mavjudligi ham muhim sanaladi.

Tashkilotchilik — birinchidan o'quvchilar jamoasini uyushtirish, jipslashtirish muhim vazifalarni hal etishga ruhlantirish qobiliyatlari, ikkinchidan, o'z shaxsiy ishini to'g'ri uyushtirish qobiliyatlaridan iborat. O'z faoliyatini to'g'ri tashkil etish deganda ishni to'g'ri rejalashtira olish, uni nazorat qila bilishi nazarda tutiladi. Tajribali o'qituvchilarda vaqtni o'ziga xos tarzda his etish faoliyatini vaqtga qarab to'g'ri taqsimlay olish belgilangan muddatda ulgurish xususiyatlari hosil bo'ladi.

Dars davomida kutilmaganda ortiqcha vaqt sarflash hollari ko'pincha uchrab turadi, ammo tajribali o'qituvchilar zarurat tug'ilgan hollarda darslarning rejalarini o'zgartira oladilar. Fikrlardan ko'rinib turibdiki, o'qituvchi shaxsiga xos bo'lgan xususiyatlardan biri tashkilotchilik qobiliyatidir. Pedagoglar jamoasida mazkur shkala bo'yicha ko'rsatkichlar 16% ni tashkil qiladi.

O'qituvchilar jamoasidagi psixologik iqlimning mazmunlilik ular o'rtasida axborotlar almashinish tezligi bilan belgilanadi. Ta'kidlash joizki, har bir pedagog kasbiga xos zamonaviy axborotlarga ega bo'lishi kerak. Shuningdek, u axborot jamoa munosabatlari bilan uzviy bog'liq bo'lsa ayniqsa, diqqatga sazovordir. Shuning uchun muassasa rahbari tomonidan faoliyatning mazmuni va natijalaridan doimiy ravishda xabardor qilib bormasligi ularni axborotga bo'lgan tanqisligini keltirib chiqaradi. Bu esa jamoada qarama-qarshiliklarni kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Shu bois, pedagoglar jamoasini axborotga nisbatan ehtiyojini samarali va o'rinli ravishda qondirib borish lozim. Shu nuqtai nazardan olganda pedagoglar jamoasida axborotga egalik yuqori darajada 14% ni tashkil qilganligini ko'rishimiz mumkin.

Metodika natijalaridan ko'rinadiki, pedagoglar jamoasidagi ijtimoiy- psixologik muhitning samaradorligi guruh a'zolarining o'zaro bir-birlarini tushunishlari, qo'llab-quvvatlashlari hamda

rahbarning boshqaruv usullaridan samarali foydalanishi bilan bog'liq. Ayniqsa, jamoa manfaatlarini ham shaxs manfaatlarini bilan uyg'unligi psixologik muhitni sog'lomlashtiruvchi mezon ekanligini unutmash kerak.

XULOSA.

Olingan tadqiqot natijalari quyidagi xulosalarga kelishimizga asos bo'ldi:

Pedagogik jamoadagi psixologik muhit eng avvalo o'qituvchilar kayfiyatini aniqlaydi.

ta'lim jarayoni pedagoglar jamoasini umumiy maqsad asosida birlashtiradi. Agar bu jamoa hamjihat va undagi har bir shaxs maqsadlar umumiyligini anglasa, pedagogik jamoada sog'lom ijtimoiy muhit tarkib topadi.

Pedagogik jamoadagi o'qituvchilarning o'zaro munosabatlari ular faoliyatining maqsad va tarkibi bilan bevosita ifodalanadi.

Pedagogik jamoa faoliyatining samaradorligi asosan ularning qadriyatlar yo'nalganligi tizimiga bog'liq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. –T.: O'zbekiston, 2017. – 104 b.
2. Mahmudov I. Boshqaruv psixologiyasi. — T.: “Akademiya”, 2006.
3. Umarov B.M. Muloqot va shaxslararo munosabat psixologiyasi.— T., 1997
4. .Karimova V.M., Hayitov O.E., Djalalova S.M. Boshqaruv psixologiyasi. “O'quv qo'llanma”. –T.: «Fan va texnologiya» nashriyoti, 2008. – 2010-211 b.
5. Xolbekov A.J. Boshqaruv sotsiologiyasi. - T.: “Akademiya”, 2008.